

УДК 883(07):372.8

ДИСКУСІЯ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Фомич І.І., магістр

Запорізький державний університет

Основні цілі шкільної освіти утверджують нові пріоритети навчального процесу. Система освіти, що будувалася на основі раціоналістичного технократичного погляду на світ, нині стає на позиції гуманітаризації та активізації, де перевага надається розвитку творчої, самостійно мислячої особистості.

Найголовніша риса сучасного навчання – його направленість на те, щоб підготувати учнів не тільки пристосовуватись до життя, але й активно засвоювати ситуації соціальних змін. Це призводить до того, що все частіше прогресивні вчителі і методисти звертаються до нестандартних, активних форм, методів і прийомів викладання літератури, що дістало назву “інноваційне навчання”. Як зазначає М.Кларін, це “процес і результат такої навчальної і освітньої діяльності, яка стимулює вносити зміни в існуючу культуру, соціальну сферу” [1;3]. Поняття “інновація” відноситься не тільки до створення та розповсюдження нововведень, але і до таких змін, які мають сутнісний характер, супроводжуються змінами в образі діяльності, стилі мислення. Категорія новизни відноситься не стільки до часу, скільки до якісних рис змін. Серед таких змін можна виділити орієнтацію на активне засвоєння учнем засобів пізнавальної діяльності, орієнтацію навчання на особистість учня, забезпечення можливостей його саморозкриття, адаптацію навчального процесу до запитів і потреб особистості. Якщо традиційне навчання пов'язане з ретрансляцією, відтворенням, то інноваційне – з творчим пошуком на основі існуючого досвіду і тим самим – з його збагаченням. Такому навчанню притаманний дослідницький підхід, творчий пошук, проблематизація, що забезпечує високу активність учнів.

Протягом останніх років у різних країнах світу нетрадиційним для педагогів є побудова навчання в контексті безперервної освіти, курс на створення для учня можливостей займати не просто активну, але й ініціативну позицію в навчальному процесі, не просто засвоювати матеріал, який пропонує вчитель, але й пізнавати світ, вступаючи з ним в активний діалог, самому шукати відповіді і не зупинятися на досягнутому. У цьому ракурсі ведуться пошуки, спрямовані на перетворення традиційного навчання у живе, зацікавлене вирішення проблем.

Інноваційні підходи до навчання можна розподілити на два основних типи, як відповідають репродуктивній та проблемній орієнтації навчального процесу.

1. “Інновації – модернізації, що модернізують весь процес, спрямовані на досягнення гарантованих результатів у рамках його традиційної репродуктивної орієнтації” [1;8]. В їх основі лежить технологічний підхід до навчання, який спрямований передусім на передачу учням знань і формування способів дій за зразком.

2. “Інновації – трансформації, які перетворюють традиційний навчальний процес, спрямовані на забезпечення його пошукового характеру, організацію пошукової навчально-пізнавальної діяльності” [1;8].

Відповідний пошуковий підхід до навчання спрямований передусім на формування в учнів досвіду самостійного пошуку нових знань, їх використання у нових умовах, формування досвіду творчої діяльності.

Інноваційне навчання дає можливість реалізувати одну з обов'язкових вимог педагогічної системи майбутнього – залучення учня у процес особистісного пошуку істини, тобто суб'єктивацію знань, яка забезпечить альтернативність, плюралізм думок при осмисленні літературних явищ за умови рівноправності дорослого й дитини, учителя й учня. Для кожного вчителя основним завданням є підключити учня до активної та самостійної діяльності, поставити його у позицію суб'єкта цієї діяльності, який несе за неї відповідальність. Література, більше ніж будь-який шкільний предмет, допомагає учневі стілкуватися на пізнавальному й етичному рівні як з героями, носіями певних морально-етичних норм, так і з іншими суб'єктами, які беруть участь в осмисленні життєвих проблем – учителем і своїми однолітками. Аналіз літературного твору вводить школярів у складний, суперечливий світ людських стосунків, не дає готових знань і відповідей, а спонукає до особистісного пошуку істини і

сприйняття певної моделі поведінки. Власні думки перевіряються, корегуються у безпосередньому спілкуванні на уроці. Література є також важливим фактором забезпечення емоційного, почуттєвого сприйняття світу, що виступає зараз на одне з перших місць. Педагогічний процес, спроектований на майбутнє, повинен будуватися за принципом діалогу або полілогу і бути багатим на імпровізацію.

Проблему формування активної пізнавальної діяльності, виховання емоційно-почуттєвої сфери та особистісної орієнтації школярів можна розв'язати шляхом створення умов, коли не вчитель буде доносити навчальний матеріал до учня, а сам учень буде йти до письменника і брати те, що йому потрібно. І зробити це можна шляхом активного й послідовного застосування прийомів проблемного навчання.

Підстав для такого твердження є декілька:

1. Проблемне навчання дає змогу засередитися на вкрай важливих для учнів моральних питаннях, знайти своє місце у світі, побачити причинно-наслідкові зв'язки явищ і подій.
2. Проблемний підхід до викладання літератури відповідає логіці сприйняття учнями художнього твору, бо початковим моментом мислительного процесу є проблемна ситуація. Мислити людина починає тоді, коли в неї з'являється потреба щось зрозуміти.
3. Неодмінною умовою процесу формування духовного світу особистості засобами художньої літератури є засвоєння учнями ряду літературознавчих та морально-етичних понять. Причому таке засвоєння, коли ці поняття стають життєво важливими для особистості. Проблемне навчання дозволяє зробити і це. Під час проблемного викладу матеріалу навчальні та виховні завдання розглядаються й вирішуються в єдності.
4. Проблемний підхід дає вчителю найбільше можливостей з уроку в урок проводити певну концепцію, постійно повертаючись до проголошених уже проблем, але щораз в іншому ракурсі.

Такі сучасні методисти, як В.Андрусенко [2], Б.Степанишин [3], Г.Токмань [4] та ін. вважають, що проблемність як дидактична форма організації навчального процесу дає широкі можливості ефективного розвитку пізнавальної активності учнів, всебічного розкриття творчого потенціалу особистості. “Проблемне завдання вже логікою свого змісту скеровує на динамічний і творчий пошук, примушує їх стати дослідниками, завдяки чому творчий матеріал не тільки глибоко осмислюється, а й стає їхнім переконанням” [3;121]. Кінцевою метою такого навчання є повна розумова й суспільна самостійність учня, тобто такий стан інтелектуальних і моральних сил школяра, коли він сам і висуває, і формулює, і вирішує проблему.

Навчання, в основі якого лежить принцип проблематизації, спонукає до дискусії, яку Б.Степанишин справедливо називає “торжеством всієї методики вчителя” [3;124]. Модель навчання на основі дискусії є одним із характерних втілень тієї лінії дидактичних досліджень, яка пов'язана з організацією проблемного навчання, орієнтованої на творчий пошук, формування культури рефлексивного мислення, всебічного розкриття кожного учня як неповторної особистості, і дає можливість вирішувати такі проблеми :

- реалізація гуманітарної парадигми у процесі дискусії як однієї з важливих умов впровадження нової системи освіти й виховання;
- збагачення учнів загальнолюдськими духовними цінностями;
- використання емоційного співпереживання учнів у процесі сприймання літератури;
- педагогічне спілкування на уроці як можливість збалансувати індивідуальний вияв із загальними нормами співжиття.

Головною рисою дискусії, на думку М.Кларіна, є те, що вона має “цілеспрямований і упорядкований обмін ідеями, судженнями, думками у групі заради пошуку істини (точніше, істин), причому всі учасники беруть участь в організації цього обміну” [1;126]. Цілеспрямованість дискусії – не в підпорядкуванні її дидактичним завданням засвоєння фактичних знань або точок зору за учительським планом, а чітке для кожного учня прагнення до пошуку нових знань – орієнтир для наступної самостійної роботи. Звідси увага до дискусії не тільки як до засобу активізації, але й як способу поглибленої роботи із змістом предмету, виходу за межі засвоєння фактичних відомостей, творчого використання отриманих знань. У навчальній дискусії ставиться мета поступово поглиблювати навчання не за рахунок розширення змісту навчального матеріалу, а шляхом створення умов засвоєння його учнями на складнішому понятійному рівні.

Серед визначальних рис дискусії можна виділити такі : групове обговорення проблем, вибір ведучих і учасників у процесі обговорення, відповідна організація місця і часу роботи, взаємодія учасників у процесі обговорення, спрямованість на досягнення навчальної мети.

У світовому педагогічному досвіді широке розповсюдження одержали ряд особливих форм проведення дискусії. До них відносяться “круглий стіл”, “засідання експертної групи”, “форум”, “симпозіум”, “дебати”, “судове засідання” та “акваріум”, які вчитель може використовувати на уроках літератури в залежності від теми, мети і завдань уроку.

Заняття з використанням навчальної дискусії мають специфічний зміст: їх варто проводити за такими темами, де учень повинен не просто засвоїти знання, навіть системно, але й знайти вирішення певної проблеми. При зверненні до художніх творів з філософською, моральною проблематикою, з героями, які стоять у ситуації вибору; до лірики, яка вирішує корінні питання буття, навчальна дискусія буває необхідна.

Прикладом можуть стати уроки за такими темами:

1. “Роман” Марія” У. Самчука – це конкретна історія конкретного життя чи щось значно більше? ”

“ Де ж того євшану взяти, того зілля-привороту, що на певний шлях направить, – шлях у край свій повороту?” (за поемою М.Вороного “Євшан- зілля”).

3. “ У чому коріння зрадництва ?” (драматична поема Ліни Костенко “Дума про братів неазовських”).

При виборі теми для уроку і визначенні проблеми вчитель повинен дотримуватись таких правил:

- відповідність теми дидактичним завданням;
- тема дискусії повинна бути особистісно значущою для учнів, вирішення – дуже важливе;
- підготовленість вчителя;
- підготовленість і зрілість учнів для розуміння і глибокого вивчення тексту художнього твору;
- відсутність у школярів надмірної емоційної напруги, пов’язаної з цією проблемою.

Відправним моментом даної моделі є постановка проблеми у вигляді такого питання для обговорення, сама розробка якого носить принципово діалогічний характер. “ Проблемне питання повинно водночас відповідати природі художнього твору, логіці науки про літературу і містити завдання, важливе для розвитку особистості учня, його світогляду, морального світу й естетичних реакцій” [5;49-50]. Характер таких питань диктується темою і метою уроку. Серед проблемних запитань значне місце займає такий тип, який допомагає глибше з’ясувати загальну спрямованість художнього твору, з соціальної та морально-етичної позиції розкрити життєві явища, образи, змальовані у творі, ставлення до них письменника. Проблемні питання можуть бути різними не лише з погляду змісту, а й з погляду інтенсивності тих розумових зусиль, які необхідні для їх розв’язання.

Для прикладу наведемо деякі запитання, які можуть бути поставлені при вивченні роману У.Самчука “Марія”.

- Чи можна стверджувати, що герої роману – носії українського національного характеру? У чому вони вбачають смисл життя?
- Що є добром для українського селянина?
- Якими були причини голодомору?
- Які проблеми розкриває автор через образ Марії?

Поставлені на уроці питання спонукають учня до зосередженої цілеспрямованої розумової діяльності, захоплюючи її емоційну сферу. Як справедливо зауважує Б.Степанишин, тільки дотримання принципу емоційності “забезпечує головний успіх уроку літератури і робить його самобутнім” [3;45].

Введення до дискусії повинно будуватися так, щоб актуалізувати знання учнів, дати необхідну інформацію, створити інтерес до проблеми. Якщо вчитель починає такий урок вступним словом, то метою його виступу буде створення атмосфери підвищеної емоційності, відповідної психологічної обстановки, інтересу, бажання знайти відповіді на поставлені питання.

Можна визначити такі основні прийоми введення в дискусію:

- визначення проблеми вчителем або учнями після вступного слова;
- бесіда;
- рольова гра;
- демонстрація навчального матеріалу чи кінофільму;
- інсценізація;

–стимулюючи запитання.

Щоб максимально використати можливості дискусії і залучити всіх дітей до роботи, доцільно створювати творчі групи, доручаючи їм різні завдання. При певних формах проведення дискусії корисно визначити групу опонентів, а також розподілити ролі: ”ведучого”, “аналітика”, “протоколіста”, “спостерігача”.

Проведення таких уроків, як уже зазначалося раніше, вимагає особливих форм, які допоможуть учителеві найкраще розкрити здібності дітей, спрямувати хід дискусії в необхідному напрямку.

Дослідження, в яких розглядається дискусія як прийом вивчення літератури, доводять, що вона поступається традиційному вивченню матеріалу (лекції, бесіди) за ефективністю передачі інформації, але високоефективна для закріплення, творчого осмислення вивченого матеріалу. Уроки з використанням навчальної дискусії дозволяють позбавитися байдужості учнів до української літератури, рідної мови.

Ефективність використання навчальної дискусії значною мірою залежить від педагога, його особистісних професійних якостей, громадської позиції. Характерними рисами сучасного педагога є глибокі знання своєї спеціальності у поєднанні з методичною майстерністю, розуміння особливостей розвитку дітей певного віку, їхнього внутрішнього світу, бажання і вміння спілкуватися з ними, сучасне науково-педагогічне мислення, готовність до постійної самоосвіти, поглиблення і поповнення знань.

Важливою рисою навчальної дискусії є діалогічна позиція вчителя, він задає тон уроку, слідкує за виконанням учнями всіх правил дискусії. Якщо вчитель заздалегідь продумав схему дискусії, правильно обрав форму, в якій вона буде проводитися, то він вправі очікувати, що всі учні будуть активно працювати на уроці.

Вчителі, які свідомо пішли на такий важкий і водночас важливий крок – застосування дискусій як одного з прийомів інноваційного навчання, повинні знати, що це вимагає переорієнтації педагогічної діяльності на творчу, вміння працювати у творчому режимі, створювати творчу лабораторію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике.-Рига,1995.-176с.
2. Андрусенко В. Диспут на уроці літератури в гуманітарній парадигмі виховання // Дивослово.-1999. - №4. – С 38-42
3. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителя. - К.: Просвіта, 1995. - 254 с.
4. Токмань Г. Уроки - проблемні семінари в старших класах // Дивослово, - 1995. -№1.- С. 52 - 54.
5. Маранцман В.Г., Чирковская Т.В. Проблемное изучение литературного произведения в школе. - М. : Просвещение, 1977. - 206с.